

VU Research Portal

Zit er beweging in? F.J.A. de Grijs over de (rooms-katholieke) kerk als vindplaats van geloof

van den Brink, G.

published in

Jaarboek 2012 Thomas Instituut Utrecht
2013

document version

Early version, also known as pre-print

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van den Brink, G. (2013). Zit er beweging in? F.J.A. de Grijs over de (rooms-katholieke) kerk als vindplaats van geloof. In H. J. M. Schoot (Ed.), *Jaarboek 2012 Thomas Instituut Utrecht* (pp. 39-49). Thomas Instituut.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Zit er beweging in? F.J.A. de Grijs over de (rooms-katholieke) kerk als vindplaats van geloof

Prof. dr. Gijsbert van den Brink, Faculteit Godgeleerdheid, Vrije Universiteit, De Boelelaan 1105, 1081 HV Amsterdam; gvdbrink@solcon.nl

1. Inleiding

Om te beginnen wil ik de organisatoren van deze middag hartelijk danken voor de uitnodiging om mee te doen aan de ‘gezamenlijke en ingespannen reflectie’ op de beide boeken die prof. de Grijs kort voor zijn sterven liet verschijnen.¹ U hebt ervoor gekozen niet helemaal een binnen-katholiek feestje te maken van deze middag, maar ook iemand van protestantse zijde te vragen eens mee kijken naar wat er in het recente werk van De Grijs gaande is. Dat doet mij goed, en zo zou het misschien over en weer wel vaker moeten.²

Laat ik ter nadere introductie iets meer over mijzelf vertellen. Ik ben afkomstig uit de zogeheten Gereformeerde Bond in de toenmalige Nederlandse Hervormde Kerk, nu onderdeel van de Protestantse Kerk in Nederland. Voor degenen onder u die dat weinig zegt: de Geref. Bond zou je kunnen zien als een soort Opus Dei maar dan protestants. De zestiende eeuwse belijdenissen van de gereformeerde Reformatie worden er zorgvuldiger gekoesterd dan waar ook in de protestantse kerk. Wat overigens niet wil zeggen dat er niet op allerlei fronten beweging is, ook als het gaat om zich in positieve zin wijzigende percepties van de RKK. De Jezus-boeken van de onlangs teruggetreden paus Benedictus XVI speelden daarbij een niet geringe rol. Ook ik heb me met veel dankbaarheid met deze boeken beziggehouden, voelde me erdoor bemoedigd en heb er het nodige van geleerd. Ik studeerde theologie aan de Universiteit Utrecht van 1988 – 1992, en was er aansluitend aio van 1992-1996. De tijd dat ik op de Uithof rondliep, valt dus samen met de laatste fase van De Grijs’ hoogleraarschap daar. Ik had overigens geen persoonlijke contacten met hem, en hoeveel er ook samengedaan werd destijds (waardoor ik in aanraking kwam met docenten als Bert Blans en de onvergetelijke Theo Zweerman), dogmatiek gold natuurlijk bij uitstek als een kerkelijk vak, dus ik heb ook geen colleges bij hem gevolgd. Wel herinner ik me De Grijs zoals hij op de 9^e etage van het Van Unnikgebouw door de gangen kon lopen. Met zijn rijzige gestalte en rustige blik wekte hij op mij de indruk een krachtig leidinggevende te zijn.

Het is voor mij dan ook bijzonder om nu, zoveel jaar na dato, uitgenodigd te worden nader kennis te maken met de theologie en spiritualiteit van De Grijs en daar ook op te reflecteren. De boeken die mede dankzij de hulp van Henk Schoot het licht hebben gezien, hebben immers, zoals deze ook aangeeft, een heel persoonlijke toon, al zijn het inderdaad geen ego-documenten. Mooi dus om me er als het ware door mee te laten nemen, en de richting op te kijken die De Grijs aanwijst. Ik maak nu allereerst kort enkele opmerkingen over de indruk die de beide boeken op mij maken, om vervolgens nader in te zoomen op een thema dat voor mij als protestant natuurlijk zeer aangelegen is, namelijk dat van de kerk. Ik besef dat ik daarmee een thema heb uitgekozen waarmee de zaak snel op spanning gezet kan worden. Bij andere hoofdstukken in het boek zou het wellicht

---

¹ Ferdinand de Grijs, *Onze Heer. Onderzoekingen in het katholieke geloof over Jezus Christus* (Nijmegen: Valkhof Pers, 2010); Ferdinand de Grijs, *Onze Heer. Deel 2: de gedachtenis van lijden, dood en verrijzenis van Jezus Christus* (Nijmegen: Valkhof Pers, 2011).

² Bij een studiemiddag op 16-1-2013 aan de Vrije Universiteit over de door C. van der Kooi en schrijver dezes gepubliceerde *Christelijke dogmatiek. Een inleiding* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2012) is er vanuit een soortgelijk motief voor gekozen prof. Erik Borgman te vragen één van de referaten te verzorgen.

gemakkelijker geweest zijn me in hoge mate eensgeestes te tonen en gevoeligheden te vermijden. Maar dat laatste is misschien ook niet helemaal de bedoeling van een middag als deze.

2. Algemene karakteristiek

De recente boeken van prof. De Grijs ademen een opvallend meditatieve sfeer. Toch vormen ze geen lichte kost. Hier wordt geen theologie beoefend op een academisch niveau dat volstrekt geabstraheerd is van de dagelijkse geloofspraktijk, maar er wordt wel voluit theologie beoefend. Het is alleen een vorm van theologie waarbij de concrete geloofspraktijk leidend is. Deze vormt dan ook het feitelijke uitgangspunt van de 'onderzoekingen' die De Grijs verricht. Wanneer ik hier stel dat het volgens mij zo ook hoort, is dat niet voor de Bühne, want op deze manier hebben collega Van der Kooi en ik er ook over geschreven in onze inleiding tot de dogmatiek: dogmatiek is een 'hulpdienst' gericht op de doordenking van het reeds aanwezige geleefde geloof. Ze bestaat uit 'kanttekeningen bij het leven met God en de naaste', en wil een 'leeswijzer' bieden bij Bijbelse beelden.³ Wanneer De Grijs dus inzet bij de liturgie van de kerk en zich die als het ware probeert toe te eigenen, lijkt dat me inderdaad een (zo niet dé) aangewezen invalshoek om het geheim van Jezus Christus op het spoor te komen en te benaderen.

Opvallend is vervolgens de grote rol die de Bijbel daarbij speelt voor De Grijs. Weliswaar is die rol op een bepaalde manier een afgeleide: het gaat om de Bijbel zoals hij die hoort voorlezen in de kerkelijke vieringen (41-43). Toch maakt dat haar niet ondergeschikt. Integendeel, er is een voortdurende oriëntatie op de Schriften, wier gezag zonder meer wordt aanvaard. Conform de contemplatieve sfeer van het boek worden de woorden van de Schrift worden meer gehoord en geproefd dan exegetisch of bijbels-theologisch geanalyseerd, laat staan dat ze als verzamelbak van bewijsplaatsen voor de dogmatiek gebruikt wordt. We bevinden ons hier inderdaad in de sfeer van de door Vaticanum II bevorderde herbronning.⁴ De combinatie van dit sterk 'Schriftdoorademd' karakter en het spirituele gehalte van De Grijs' beschouwingen, maken dat die mij bij vlagen – met name daar waar ze zich concentreren op zijn eigenlijke thema, persoon en werk van Jezus Christus – doen denken aan wat in kringen waar ik me beweeg een 'bevindelijke' preek genoemd wordt: niet een verhandeling die opgaat in exegetische waarnemingen of dogmatische waarheden, maar een woord voor het hart, voedsel voor de gelovige (of juist ook niet zo gelovige) ziel, concentratie op de vraag hoe het werk van Christus mij persoonlijk ten goede komt. Want 'onder miljoenen heeft Hij ook mij in 't oog' – iets van deze gelovige verwondering over het royale karakter van Gods genadeaanbod hoor ik doorklinken in De Grijs' onderzoekingen.

Wat mij verder opvalt aan de stijl is een zekere losheid. Die blijkt bijvoorbeeld uit de zelfcorrecties die de auteur al schrijvendeweg van tijd tot tijd aanbrengt. Het lijkt niet in elk opzicht een tekst die al helemaal af is – maar wellicht hoeft in dit geval ook niet. Het past immers goed bij de zoekende, vragende, aftastende sfeer van De Grijs' denkbewegingen. We zijn hier ver verwijderd bij een rationalistisch klimaat waarin op grond van argumenten stap voor stap naar een bepaalde dogmatische stellingname wordt toe geredeneerd. Is het klimaat van de moderniteit, waarin De Grijs toch geleefd en getheologiseerd heeft, dan helemaal niet voelbaar? Dat zal toch niet aan hem voorbijgegaan zijn? Inderdaad, hier en daar schemert het door. Bijvoorbeeld daar waar hij in het eerste hoofdstuk de vraag naar het 'how do you know?' stelt – een typische Verlichtingsvraag. 'Hoe

---

³ Van den Brink & Van der Kooi, *Christelijke dogmatiek*, 128, 186, 360. Vgl. ook C. van der Kooi, *Goed gereedschap maakt het verschil. Over de plaats en functie van de christelijke dogmatiek* (inaugurele rede), Amsterdam 2008.

⁴ Vgl. Henk Schoots 'Inleiding' op *Onze Heer*, 7

kan iemand weten dat het Christus is die hier [nl. in de preek, GvdB] tot ons spreekt?'. Even later wordt de vraag nog wat indringender gemaakt: Hoe kan iemand weten dat Christus zelf hier tot ons spreekt, terwijl daarvan toch niets valt vast te leggen of te falsifiëren?⁵ Kijk, daar klinkt de taal van de wetenschap.

Het antwoord dat De Grijs op deze vraag geeft, zal een modern mens vermoedelijk echter teleurstellen. Het luidt simpelweg met het evangeliewoord: kom en zie! 'Het antwoord is gelegen in wat er gebeurt tijdens de liturgie. Luister wat er wordt gezegd; kijk wat er gebeurt in de gewone, alledaagse kerkelijke gang van zaken (...) en blij luisteren' (44). Zo'n antwoord intrigeert. Wanneer je mensen wilt helpen om van buiten naar binnen te komen, wanneer je openheid wilt kweken voor de geheimen van het heil, is het dan niet beter wat verder buiten de kerk te beginnen – zeker in een tijd waarin die kerk als instituut niet bepaald hoge ogen gooit, maar eerder, naar een woord van Kuitert, als 'samenvatting van alle frustraties' geldt⁶? Ik denk dat dat zeker mogelijk is. In ons recente leerboek dogmatiek stellen Van der Kooi en ik in de prolegomena een weg voor die van buiten naar binnen gaat. We proberen hulplijnen bij het geloven aan te wijzen in de sfeer van het denken (vgl. de traditionele vijf wegen van Thomas⁷), in sporen van God in de ons omringende werkelijkheid, in ervaringen en emoties, om pas daarna te wijzen op de rol van traditie en gemeenschap, kerk en Bijbel. We luisteren daarbij overigens ook naar hedendaagse rooms-katholieke theologen (zoals Anton Houtepen⁸), die van huis uit immers een veel scherper oog hebben voor sporen van God en genade die oplichten in de natuur. Een dergelijke brede aanpak van de prolegomena doorbreekt ook enigszins de confessionele tegenstellingen, waarbij rooms-katholieke dogmatieken de prolegomena traditioneel invullen met de kerk en protestantse met Schrift en openbaring. Wij maken daartussen geen keuze, maar voegen er om zo te zeggen nog een aantal opties aan: domeinen die de Here God kennelijk van tijd tot tijd óók tot vindplaats van geloof maakt. Later, in de eigenlijke dogmatiek, spreken we dan in het kader van de pneumatologie uitvoeriger over zowel de Schrift als de kerk.

Ik moet echter toegeven dat de hulpdiensten die dit soort prolegomena verrichten doorgaans tamelijk beperkt zijn. Hun werking staat of valt doorgaans namelijk met de attitude die iemand heeft. Dat heeft De Grijs denk ik goed gezien, en vandaar dat hij daar de nodige nadruk op legt. Het gaat erom 'dat ik de kerk bekijk met een oprecht hart. Niet ontdaan of geërgerd, niet mismoedig of gekwetst. Al dat soort gevoelens van afkeer, die elk heel begrijpelijk zijn (...), zijn evenzovele belemmeringen voor de blik die nodig is om het meest eigene van de kerk op het spoor te komen' (18). De Grijs wijst dus op het belang van wat je zou kunnen noemen een 'hermeneutiek van het vertrouwen'.⁹ Vanuit zo'n houding kijkt hij naar de liturgie en luistert naar de Schriften. Deze houding is, denk ik, evenzeer onmisbaar bij het uitleggen van de sporen van God in de wereld van het denken en van de werkelijkheidservaring. Want ook die sporen zijn ambivalent. Ze zijn er wel degelijk

---

⁵ De Grijs, *Onze Heer*, 44. Getallen tussen haakjes in de hoofdtekst verwijzen naar paginanummers in dit boek.

⁶ H.M. Kuitert, *Het algemeen betwijfeld christelijk geloof. Een herziening* (Baarn: Ten Have, 1992), 192.

⁷ Men zou verwachten dat De Grijs daar ook iets mee had en deed – hij was immers een kenner bij uitstek van het werk van Thomas. Maar, zoals tijdens de studiemiddag op 12 april 2013 duidelijk werd, hij verwerkte Thomas op heel eigen en zelfstandige wijze, passend bij zijn eigen manier van theologiseren.

⁸ Vgl. bijv. A. Houtepen, *God: een open vraag* (Zoetermeer: Meinema, 1997), 126-152; vgl. Van den Brink & Van der Kooi, *Christelijke dogmatiek*, 71.

⁹ Zie over dit begrip bijv. het afscheidscollege van Bert Blans: http://www.youtube.com/watch?v=IK_AVusdBc4 (bezoekt op 12 april 2013).

– denk bijvoorbeeld aan zoiets als de *finetuning of the universe*.¹⁰ Maar men moet ze wel willen zien, en kan ze desgewenst altijd anders (zij het soms vooral gekunstelder) uitleggen. Trouwens, zelfs wie ze wil zien, is daarmee nog niet bij Christus. Dat maakt nog weer een heel verschil. Daarom kan men maar beter, zo lijkt De Grijs met Karl Barth te willen zeggen, onmiddellijk beginnen bij Christus en bij de plekken waar Hij zich rechtstreeks laat vinden.

Opmerkelijk blijft dit intussen wel: een klassiek rooms-katholiek theoloog die mij als protestant lijkt aan te sporen om de *preambula fidei* niet zo serieus te nemen, maar liever *in medias res* in te zetten! Of lees ik er dan teveel in? Is het eerste hoofdstuk van het eerste boek misschien helemaal niet direct bedoeld als binnenkomer voor de buitenstaander, maar bevinden we ons al van meet af aan in de ruimte van de kerk? Het wordt niet helemaal duidelijk. De Grijs wekt nu eens de ene indruk (bijv. daar waar hij meedenkt met de criticus die aanstoot heeft genomen aan de misbruikschandalen en vastloopt op de ‘buitenkant’ van de kerk), dan weer de andere (bijv. waar hij het geloof van de kerk zonder meer als uitgangspunt neemt voor zijn beschouwingen). Die dubbelzinnigheid maakt het soms lastig om de precieze gang van het betoog te verstaan. Ze hangt naar mijn indruk samen met het ontbreken van een helder afgebakende doelgroep. Voor wie schreef De Grijs deze boeken eigenlijk? Wie wil hij bereiken, aanspreken? Dat blijft wat in het vage. Misschien schreef hij ook wel vanuit de introspectieve ervaring dat geloof en ongeloof, licht en duisternis beide in zijn eigen ziel te vinden waren, in de terechte veronderstelling dat die ervaring hem zowel met binnen- als buitenkerkelijken zou kunnen verbinden.¹¹

Wat intussen aanzienlijk minder vaag blijft, is waar De Grijs precies aan denkt wanneer hij het over de kerk heeft. Dat brengt bij het volgende.

3. De Grijs over de Kerk

Het eerste wat opvalt wanneer we vragen naar de plaats die de kerk inneemt in De Grijs’ dubbelpublicatie, is dat de min of meer onbevangen, onvooringenomen benadering waar De Grijs zo voor pleit ons wat moeilijk gemaakt wordt door de bezorger van De Grijs’ onderzoekingen. Deze heeft namelijk aanleiding gezien om in de Inleiding die hij aan het eerste boek vooraf laat gaan het denken van zijn leermeester uitgerekend op dit punt van een leeswijzer te voorzien. Literair gezien is zo’n glosse natuurlijk uiterst interessant. Kennelijk werd het niet helemaal verantwoord geacht De Grijs op dit punt voor zichzelf te laten spreken. Hij moet enigszins tegen zichzelf in bescherming genomen worden, en de lezer moet niet verkeerd begrijpen wat De Grijs bedoelt. Het is met name de titel van het eerste hoofdstuk die zo’n kennelijk vervelend misverstand in de hand zou kunnen werken: ‘Over de Kerk als enige plaats om Jezus te leren kennen’. Vooral dat ‘enige’ is natuurlijk aanstootgevend. ‘De Grijs lijkt zich met die titel ongevoelig te tonen voor moderne inzichten omtrent waarheid en exclusiviteit’ (9).

De verleiding is groot een dergelijk zinnetje te becommentariëren. Aan welke inzichten denkt de inleider? Het gebruik van die term (er had ook gekozen kunnen worden voor een neutraler woord als bijv. ‘opvattingen’) suggereert dat er vandaag een soort consensus bestaat over de juistheid ervan. De vraag is dan of De Grijs die juistheid wel erkent. Op die vraag krijgen we als ik het goed zie niet helemaal antwoord. Er wordt in algemene zin gewezen op de uitspraak van het Tweede Vaticaans Concilie “dat de Heilige Geest, die de Geest van Jezus is, ook buiten de kerk werkzaam is”

---

¹⁰ Vgl. hierover en over andere nieuwe godsargumenten ontleend aan de werkelijkheidservaring bijv. Robert Spitzer, *New Proofs for the Existence of God. Contributions of Contemporary Physics and Philosophy* (Grand Rapids: Eerdmans, 2010).

¹¹ Ik dank Prof. Jozef Wissink voor deze plausibele suggestie.

(9). Wanneer De Grijs van mening is dat de Verrezen Heer alleen in de Kerk gekend wordt, sluit dat “in het geheel niet uit” (9) dat de Geest van Jezus universeel present is. Nee, maar het sluit dat ook niet in, en daarom was het wel interessant geweest om te vernemen hoe De Grijs dat eigenlijk zag. Nu wordt verwezen naar een passage aan het einde van hoofdstuk 1, waar De Grijs schrijft “dat ik Jezus kan leren kennen buiten de Kerk” (9, 69). Maar De Grijs lijkt daar toch niet te denken aan zoiets als een universele toegang tot Christus (en het heil?) via de overal aanwezige Geest. Het gaat hem er veelmeer om, dat wanneer men buiten de Kerk met Christus in contact komt, er toch altijd een lijntje is met en naar die Kerk. Hij zal gedacht hebben aan iemand die op de werkvloer met een collega in contact raakt en over het geloof van de kerk te spreken komt. De Grijs lijkt op dit punt dus om zo te zeggen dichter bij huis te blijven dan in de Inleiding gesuggereerd wordt. Misschien ontbreken de ‘moderne inzichten’ wel in zijn tekst, omdat hij daar eenvoudig niet zoveel in zag.

Hoe dat ook zij, het wordt tijd om terug te keren naar wat De Grijs zelf schrijft. Eerst maar meteen even het bekende gevoelige punt: de omgang van de Rooms-Katholieke Kerk met andere geloofsgemeenschappen die zichzelf als christelijk, als kerk, en zelfs als katholiek verstaan.¹² Daarin kan Rome zoals bekend hooguit elementen van kerk-zijn, ‘kerk-achtige’ aspecten, aantreffen. Ik krijg de indruk dat dat ook bij De Grijs zo lag. Maar ik verbaas me intussen wel over de volstreekte afwezigheid in zijn tekst van elke reminiscentie aan het feit dat hij zo’n dertig jaar lang nauw met protestanten heeft samengewerkt. Ik weet wel dat de KTUH en later KTUU zelfstandige instellingen waren ten opzichte van de openbare faculteit. Maar De Grijs was toch ook bijzonder hoogleraar aan die faculteit. En de beslissing om samen te werken met de officieel ‘neutrale’ maar feitelijk grotendeels protestantse Utrechtse faculteit werd destijds bepaald niet als een formaliteit gezien, van geen van beide kanten bij mijn weten. Er moest minstens een signaal van uitgaan, een signaal van hoe het ook kan, ja hoe het eigenlijk zou moeten. Zelf kijk ik zoals gezegd met dankbaarheid terug op het onderwijs dat ik als protestants student behalve van protestantse ook van rooms-katholieke docenten mocht ontvangen. Ik heb absoluut het nodige van hen geleerd. Maar er moet, denk je dan, toch ook tussen die docenten onderling uitwisseling geweest zijn? En waarom valt daar dan in de beschouwingen van De Grijs voorzover ik heb kunnen nagaan weinig of niets van terug te vinden?¹³

Ik herinner me een college van Prof. C. Graafland, bijzonder hoogleraar namens de Gereformeerde Bond aan dezelfde Utrechtse faculteit. Waarover het college ging herinner ik me niet meer, maar het zal een van de klassieke controvers-theologische thema’s geweest zijn. Op een bepaald moment zei hij in elk geval: ik kom net bij een receptie vandaan waar ik een aantal collega’s

---

¹² Vgl. voor dat laatste bijv. J. Kronenburg & R. de Reuver (red.), *Wij zijn ook katholiek. Over protestantse katholiciteit* (Heerenveen: Protestantse Pers, 2007).

¹³ Het is wat mij betreft te waarderen dat de auteur zich van meet af aan duidelijk uitspreekt over wat hij onder de “Kerk” verstaat: ‘de katholieke Kerk, of, om elk misverstand te voorkomen, de rooms-katholieke Kerk’. (13). Maar als hij op een innige manier spreekt over de verbondenheid van Christus met zijn kerk, een verbondenheid waarin ik me als protestants christen ook bij betrokken en in opgenomen weet, valt het toch weer rauw op het dag wanneer de tekst na een witregel als volgt verder gaat: “Dat alles slaat op de concrete rooms-katholieke Kerk” (29). De Grijs beseft overigens dat dat gevoelig ligt, want meteen laat hij de goede vraag volgen hoe het dan staat met ‘de anderen’? Bij die anderen blijkt hij dan echter merkwaardigerwijs allereerst aan de Joden te denken. In Joh.10:16 waarnaar hij verwijst, is het precies andersom: de heidenen zijn de anderen. Zijn er bovendien ook geen anderen die misschien nog net iets dichterbij staan? Maar als De Grijs even later dan toch over de ‘andere kerken’ schrijft (30), noemt hij die in één adem met andere ‘godsdiensten en levensbeschouwingen’: dat maakt voor hem kennelijk allemaal weinig verschil. Alsof in die andere kerken ook Christus niet wordt gekend en beleden als de verrezen Heer.

van de KTUU de hand geschud heb – ze moesten eens weten wat ik nú sta te zeggen... Hij had zich kennelijk kritisch uitgelaten over het rooms-katholieke standpunt terzake, zoals hij trouwens kritisch kon zijn naar allerlei kanten. Maar ik vond het opvallend dat hij geleerd had om naar datgene wat hij te berde bracht ook even via de ogen van zijn rooms-katholieke collega's te kijken. Dat veranderde zijn standpunt zo te merken niet, maar misschien is dat hoeft dat ook niet eens. Er is al veel gewonnen wanneer we ons überhaupt realiseren dat er ook andere christenen zijn dan die van onze eigen soort, en zo af en toe eens met hún ogen leren kijken naar wat we zeggen en schrijven. Daarvan merk ik in de laatste boeken van Prof. de Grijs dus niet al teveel. Biografisch vind ik dat zoals gezegd vreemd, maar theologisch kan ik het hem misschien nauwelijks aanrekenen. Want het is geheel in lijn met de trend waarin het protestantisme, en zeker het gereformeerde protestantisme, zo ongeveer onderaan het lijstje staat als het gaat om door Rome wenselijk geachte oecumenische contacten en gesprekken. De oosters-orthodoxe kerk is nog altijd groot en politiek invloedrijk; de lutherse kerk kan via de LWF in elk geval met één mond praten; en de pentecostale beweging mag dan onderling nog sterker verdeeld en versnipperd zijn dan de gereformeerde, zij is in werelddelen als Latijns Amerika en Afrika zo sterk groeiende dat de RKK zich wel móet bezinnen op haar verhouding ertoe. Gereformeerde protestanten zoals De Grijs die bij uitstek meemaakte bungelen dus ergens onderaan, om zo te zeggen. Dat hangt ongetwijfeld ook samen met het feit dat de secularisatie onder gereformeerden niet minder hard toesloeg dan in de Romana, zodat er ook niet direct met enige jaloezie naar hen gekeken hoefde te worden.

Ik begrijp het dus, maar vind het wel jammer. Juist omdat, zoals ik in het begin al even aangaf, er van protestantse zijde nadrukkelijk wel het een en ander in beweging is. Het is zelfs een zeer opvallende ontwikkeling lijkt me, dat juist onder orthodoxe protestanten gevoelens van afkeer jegens 'Rome', zoals het vaak met een pejoratieve ondertoon heette, in hoog tempo zijn ingeruild voor een houding van nieuwsgierigheid, en niet alleen nieuwsgierigheid maar ook sympathie, en niet alleen sympathie maar ook geestelijke verbondenheid. Aan protestantse zijde zit er dus beweging in – maar hoe zit dat aan rooms-katholieke zijde?

4. Conclusie

De Grijs wekt in zijn mooie boeken over onze Heer (ik ben zo vrij tot dat 'onze' toch ook mijzelf en mijn soort christenen te rekenen) een zoekende en tastende indruk. Ook bij hem zit er dus beweging in. Zijn onderzoekende geest stelt vragen, doet observaties, zoekt naar fijnzinnige details, zoals dat subtiele maar cruciale gegeven waarin de Kerk zich onder de schijn van het tegendeel onderscheidt van alle andere organisaties – namelijk dat Christus zich in haar laat kennen. Dat is mooi, en hij neemt mij mee. Maar hij wéét dan toch ook wel weer heel veel. Als het erop aankomt, staat er heel veel voor hem vast, kennelijk gewoon omdat de kerk het zo leert. Dat er zeven sacramenten zijn bijvoorbeeld en dat ze alle zeven afkomstig zijn van de Verrezen Heer: "Zo wordt het ons geleerd en zo is het ook" (46). Op zo'n punt zijn dus geen onderzoekingen meer nodig. Ik vond dat toch wel een karakteristiek zinnetje. Of over de eucharistie: "Hij [Christus] heeft dus Zijn lijfelijke aanwezigheid (...) niet volledig laten varen" – ook hier geen probleembewustzijn ten aanzien van dat lijfelijke van Christus' aanwezigheid, het bijvoeglijk naamwoord valt eigenlijk een beetje en passant; er is kennelijk ook weinig uitleg en verantwoording nodig. Ik begrijp en waardeer dat Henk Schoot er in zijn Inleiding óók op wijst dat we in deze studies geen oecumenica moeten verwachten – maar het gaat me nu vooral om dat opvallende samengaan van een vragende, zoekende en tastende houding met die ineens toch weer heel stellige toon. Is dat zoeken, tasten en (onder)zoeken dan toch minder echt dan het lijkt?

Het was intussen niet De Grijs' bedoeling dat we naar hem en zijn denkbewegingen zouden kijken, maar veelmeer om met hem mee te gaan kijken, in de richting waarin hij wijst. Dat is de richting van de verborgen aanwezigheid Gods. Dat thema speelt van begin tot eind een belangrijke rol door zijn beschouwingen heen. Het was – en dat is vast geen toeval – ook het overkoepelende onderzoeksthema van het dan toch maar mede door hem opgerichte samenwerkingsverband van rooms-katholieke en protestantse theologen XART. Met zijn accent op de verborgen aanwezigheid van God wijst De Grijs wat mij betreft een begaanbare weg tussen een onverschrokken theïsme enerzijds en een al te vanzelfsprekend atheïsme anderzijds. Die twee roepen elkaar over en weer vaak op. God is aanwezig, leren de kerken. Maar wanneer Hij vervolgens niet op afroep beschikbaar blijkt, trekt men al gauw de tegenovergestelde conclusie: Hij is kennelijk juist afwezig – Hij is er gewoon niet. De Grijs wijst dan op de derde weg die in dit verband maar al te vaak over het hoofd gezien wordt: is het misschien ook mogelijk dat de Heer *op verborgen wijze* aanwezig is? Als dat zo zou zijn, moet men heel goed kijken en vooral ook heel volhardend luisteren om Hem te vinden. In dat zorgvuldige kijken en volhardende luisteren gaat De Grijs ons in zijn boeken voor. Het gaat immers om Hem die zijn stem niet verhief op de straten (Jes.42:2,3). Het gaat om de God die zich verborgen houdt (Jes.45:15). Zo heeft De Grijs dit accent op de verborgenheid Gods opgediept uit de Schriften en terecht naar voren gebracht als een voor vandaag belangrijk en heilzaam inzicht. Daarin bewijst hij zich niet alleen een knap theoloog, maar slaat hij wat mij betreft zijns ondanks ook een oecumenische accolade om rooms-katholieke en andere christenen.